ASPECTE DE DREPT COMPARAT PRIVIND PERSOANELE DISPĂRUTE ȘI FAMILIILE ACESTORA

ASPECTS OF COMPARATIVE LAW REGARDING MISSING PERSONS AND THEIR FAMILIES

CZU: 341.321:340.5 **https://doi.org/10.59295/spd2024j.54**

Violeta COJOCARU,
ORCID: 0000-0003-3816-3318
e-mail: violeta.cojocaru@usm.md
Universitatea de Stat din Moldova

Summary. *Analysis of the ICRC database demonstrates that when the state adopts laws relating to missing and enforced disappearances, they do not always differentiate between the two legal frameworks, exemplifying the convergence of obligations derived from IHL and international human rights law. The laws under review do not address "missing persons" as all those who have disappeared in connection with an armed conflict (the IHL treaty law approach) or all those who have been reported missing (the ICRC approach). When they are legible in the case of armed conflicts, states select certain time frames, which may lead to discrimination or exclusion of missing persons, depending on the time frame of the authority.*

Keywords: *armed conflict, family, law, missing person, legal status.*
Cuvinte-cheie: *conflict armat, familie, lege, persoană dispărută, statut juridic.*

INTRODUCERE

Conflictele armate au ca rezultat dispariția civililor și a militarilor, încălcându-le dreptul la securitate și libertate, precum și dreptul la demnitate personală; dreptul la viață; dreptul de a nu fi supus torturii sau relelor tratamente, sau pedepselor crude, inumane sau degradante; dreptul la viața de familie etc. În absența unui cadru legal eficient care să recunoască statutul celor dispăruți și drepturile familiilor acestora, încălcările și abuzurile sunt perpetuate, nevoile celor mai afectați rămân nesatisfăcute și nu pot fi luate măsuri preventive.

MATERIALE ȘI METODE

Analiza adoptă o abordare desktop (o meta-analiză a publicațiilor și legilor deja existente).

Au fost utilizate următoarele metode: metoda de analiză, metoda de sinteză, metoda deducției, prin modalitate de raționare de la general la particular, care permite aplicarea teoriilor existente la studierea fenomenelor, proceselor și comportamentelor exprimate concret în timp și spațiu.

Implementarea DIH este examinată pe baza analizei secțiunii „Persoanele dispărute” din Baza de date de DIH a CICR [1]. În al doilea rând, deoarece baza de date are ca

scop schimbul de informații privind măsurile de implementare, lista țărilor din baza de date ar putea fi considerată ca fiind cea mai probabilă să urmeze abordarea DIH în ceea ce privește persoanele dispărute și familiile acestora. Cu toate acestea, soluțiile interne analizate arată că statele trec dincolo de DIH și adoptă o altă abordare a termenului „persoane dispărute", oferindu-i o aplicare mai largă decât se regăsește în dreptul tratatelor DIH.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Sub aspect comparat vom examina legile adoptate în Azerbaidjan, Bosnia și Herțegovina și Ucraina.

Legea adoptată în 1993 în Azerbaidjan este un exemplu de abordare complet diferită a persoanelor dispărute și a familiilor acestora. Aceasta desemnează drept „martiri" pe oricine „care a murit pentru independența, suveranitatea și integritatea teritorială a Republicii Azerbaidjan, a dispărut din cauza operațiunilor militare și a fost considerat mort în conformitate cu legislația". Astfel, legea creează o categorie pentru două grupuri de persoane: cei care au murit și cei dispăruți despre care se presupune că au murit în cadrul operațiunilor militare [2]. Ea precizează în continuare care persoane pot fi considerate ca membri ai unei familii de martiri. Articolele 3 și 4 stabilesc diferitele beneficii acordate familiei martirilor în materie de pensii și locuințe; întrucât articolele 5 și 6 definesc autoritatea însărcinată cu soluționarea problemelor legate de martiri și familiile acestora, precum și sursele de finanțare cheltuite pentru aceste probleme. În contextul de studiu este importantă și Legea privind protecția persoanelor civile și drepturile prizonierilor de război din 1995.

Legea cu privire la persoanele dispărute din Bosnia și Herțegovina, adoptată în 2004, a fost primul exemplu de legislație adoptată, în special, într-o țară post-conflict concepută pentru a sprijini un proces eficient de localizare a persoanelor dispărute. Se codifică „dreptul la adevăr" al familiilor, precum și dreptul de a fi informat cu privire la anchetă. O persoană dispărută este o persoană a cărei familie nu are știri despre ea și/sau este raportată ca nedescoperită, pe baza unor informații sigure, din cauza unui conflict armat care a avut loc pe teritoriul fostei RFSF [3].

De asemenea, prevede că autoritățile competente din Bosnia și Herțegovina [trebuie] să coopereze în special cu CICR, ICMP [Comisia Internațională a Persoanelor Dispărute], MPI [Institutul Persoanelor Dispărute] și Societatea de Cruce Roșie din Bosnia și Herțegovina, în conformitate cu mandatele lor, cu scopul de a îmbunătăți procesul de urmărire.

A fost creat MPI printr-un acord politic facilitat de ICMP. Familiile celor dispăruți au un rol proeminent. MPI coordonează procesul investigațiilor efectuate de procurori, poliție și alte anchete. Legea cu privire la persoanele dispărute a mandatat, de asemenea, crearea atât a centrului național a persoanelor dispărute (CEN), cât și a unui fond pentru familii. CEN servește ca bază de date centrală cu informații despre persoanele dispărute, consolidarea evidențelor păstrate la diferite niveluri ale guvernului și birourilor regiona-

le. Legea persoanelor dispărute susține și alte drepturi ale familiilor, cum ar fi dispunerea temporară a bunurilor persoanelor dispărute în cazurile în care persoanele nu au fost declarate moarte, costuri de înmormântare, drepturi prioritare în realizarea dreptului la educație și angajare a copiilor persoanelor dispărute, sănătate, îngrijire și comemorare la morminte.

Manualul DIH al Ucrainei (2004) precizează: „Persoane dispărute” înseamnă persoane care au dispărut în timpul ostilităților și a căror locație este necunoscută. În ceea ce privește astfel de persoane, de îndată ce circumstanțele o permit (cel mai târziu de la sfârșitul ostilităților active), fiecare parte la conflict va căuta persoanele care au fost raportate dispărute de către o parte adversă [4] .

Legea Ucrainei privind statutul juridic al persoanelor dispărute a fost adoptată pentru a pune în aplicare obligațiile Ucrainei în temeiul dreptului internațional, inclusiv DIH, față de dispăruți și morți [5]. Legea introduce pentru prima dată în legislația ucraineană statutul de persoană dispărută în sine. Legea declară dreptul persoanei dispărute de a fi investigate împrejurările dispariției sale, precum și locul unde se află (art.5). Drepturile rudelor sunt menționate explicit în Lege. Acestea includ dreptul de a afla despre soarta rudelor, identificarea locului aflării, împrejurările morții, locul înmormântării și dreptul de a obține rămășițele umane (art.6). Legea introduce, de asemenea, dreptul familiilor persoanelor dispărute de a solicita asigurări sociale (art.6).

Comisia pentru persoanele dispărute în circumstanțe speciale are scopul de a coordona activitatea autorităților responsabile cu căutarea persoanelor dispărute cu scopul de a clarifica soarta și locul unde se află persoana dispărută (art.10). Registrul persoanelor dispărute va stoca și centraliza toate informațiile pentru căutarea persoanelor dispărute; va fi deținut de Comisie și administrat (suport tehnic/software) de Ministerul Justiției (art.12). Cabinetul de Miniștri al Ucrainei a adoptat Decrete pentru implementarea Legii: Cu privire la crearea Comisiei pentru Dispăruți în Circumstanțe Speciale (nr. 248 din 10.04.2019); Despre grupuri de căutare (nr. 802 din 21.08.2019) etc.

Legea definește persoanele dispărute ca fiind toate a căror locație este necunoscută la momentul solicitării investigației și introduce două categorii suplimentare de persoane dispărute, prima dintre acestea fiind „dispăruți în legătură cu un conflict armat”. În această categorie se încadrează toți cei care au dispărut în zona conflictului armat în timpul serviciului militar sau în orice alte împrejurări care dovedesc că persoana respectivă a fost prezentă în acea zonă. Astfel, include persoanele dispărute în contextul conflictelor armate atât internaționale, cât și ne-internaționale și nu face diferența între civili și militari. Prezența în zona de conflict armat este concludentă pentru a fi considerată o persoană dispărută în legătură cu un conflict armat. Această definiție este foarte apropiată de cea propusă de CICR în Principiile directoare/Lege-Model privind persoanele dispărute, dar adaugă cerința deceselor în masă, care poate restrânge semnificativ aplicabilitatea legii la „alte evenimente”. Dispozițiile majore din lege – adică cele referitoare la statutul juridic al persoanei dispărute, drepturile persoanelor dispărute și ale familiilor acestora, precum și investigația, se aplică tuturor persoanelor dispărute. Totuși, legea prevede mă-

suri suplimentare cu privire la cei dispăruți ca urmare a unor circumstanțe speciale (categoria a doua): (I) un organism consultativ permanent al cabinetului de miniștri cu un accent puternic pe cei dispăruți în perioada post-2014, conflict în sud-estul Ucrainei, și (II) un registru unificat al acelor persoane. Cele două măsuri sunt destul de detaliate și arată atenția deosebită acordată acestui grup de persoane dispărute. Cei dispăruți ca urmare a conflictului de după 2014 din sud-estul Ucrainei au fost deosebit de relevanți la elaborarea legii din cauza numărului lor semnificativ.

Persoanele dispărute au toate drepturile garantate de Constituția și legile Ucrainei și au dreptul la o anchetă cuprinzătoare a împrejurărilor dispariției și locul prezent. Aceste drepturi sunt garantate prin convențiile pe care Ucraina le-a semnat și ratificat, inclusiv Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice (ICCPR), Convenția europeană a drepturilor omului și libertăților fundamentale (CEDO) și Convenția internațională pentru protecția tuturor persoanelor împotriva dispariților forțate (ICPPED). Ucraina nu este parte la Statutul de la Roma al Curții Penale Internaționale, dar și-a exercitat de două ori prerogativele pentru a accepta jurisdicția CPI asupra crimelor în temeiul Statutului de la Roma care se bănuiește că au loc pe teritoriul său, în conformitate cu articolul 12 alineatul (3) din statut. Conform Legii cu privire la statutul juridic al persoanelor dispărute, drepturile și interesele, și proprietatea unei persoane care a dispărut în circumstanțe speciale sunt supuse protecției până când căutarea acestei persoane se încheie în conformitate cu procedurile prevăzute de lege, sau persoana este în mod legal declarată decedată. Acest lucru este în concordanță cu jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului (CtEDO) hotărând că eșecul unui stat de a efectua o investigație eficientă pentru a clarifica locul și soarta persoanelor dispărute constituie o încălcare a obligației procesuale a statului de a proteja dreptul la viață în temeiul art. 2 din CEDO. O investigație eficientă, conform CtEDO, trebuie să fie oficială, transparentă, independentă și imparțială, precum şi capabilă să stabilească împrejurările într-un caz dat.

Articolul 6 din Legea cu privire la statutul juridic al persoanelor dispărute prevede că rudele apropiate și membrii familiei au dreptul de a primi informații de încredere despre locul unde se află persoana dispărută, împrejurările în care s-a produs moartea și locul înmormântării (dacă se cunoaște). Acest drept se exercită prin depunerea unei cereri pentru efectuarea unei căutări și primirea de informații de încredere despre progresul și rezultatele căutării. Autoritățile de stat autorizate să înregistreze și/sau să caute persoane dispărute sunt obligate să furnizeze informații cu privire la progresul și rezultatele căutării lor pentru rude apropiate și membri ai familiei.

Confruntat cu dificultăți și întârzieri în înființarea Registrului unificat și punerea în funcțiune a Comisiei privind persoanele dispărute, precum și creșterea numărului de persoane dispărute în urma invaziei din februarie 2022, Parlamentul din Ucraina a modificat Legea din 2018 la 14 aprilie 2022. Conform modificărilor, fosta Comisie pentru persoanele dispărute în circumstanțe speciale a fost înlocuită de un Comisar pentru persoanele dispărute în circumstanțe speciale și un Secretariat; iar Ministerul Afacerilor Interne a fost desemnat în calitate de titular al Registrului unificat. Datele privind

persoanele dispărute din registru includ numele, prenumele, patronimul, fotografie; informații despre data și locul nașterii; informație privind starea civilă; informații despre locul de reședință al persoanei; identitate, documentele, precum și circumstanțele și momentul dispariției persoanei; informații despre orice proces penal deschis ca urmare a dispariției; numele agenției care investighează dispariția; unitatea teritorială relevantă a Poliției Naționale care efectuează căutarea persoanei, numele oricărei alte agenții care efectuează o investigație; informație despre orice hotărâre judecătorească prin care se declară persoana dispărută sau decedată; data și locul de localizare a persoanei dispărute; și alte informații care pot contribui la căutarea persoanei etc.

Registrul prelucrează informații despre cetățenii Ucrainei, străini și apatrizii care au dispărut în circumstanțe speciale în Ucraina. Potrivit Legii privind statutul juridic al persoanelor dispărute, prelucrarea datelor cu caracter personal se realizează exclusiv pentru atingerea scopului de localizare și identificare a celor dispăruți.

Ucraina a semnat, dar nu a ratificat Convenția privind drepturile omului și biomedicina de la Oviedo din 1999**.** În Republica Moldova, Convenția este în vigoare din 2003. Articolul 2 din Legea Ucrainei „Cu privire la înregistrarea de stat a informațiilor genomice umane”, care a intrat în vigoare la 6 noiembrie 2022 prevede că legislația Ucrainei constă din Constituție, tratate internaționale ratificate de Parlament, Codul de procedură penală, Codul penal, Legea cu privire la datele cu caracter personal, Legea cu privire la înregistrarea de stat a informațiilor genomice umane și alte legi ale Ucrainei.

Statele au experiențe foarte diferite privind persoanele dispărute, variind de la un număr mare de persoane dispărute în prezent (Mexic) la un număr mare de cazuri nerezolvate de persoane dispărute rezultate din conflictele trecute, până la cele de astăzi (Armenia–Azerbaidjan (Nagorno-Karabah), Cipru, Fosta Iugoslavie (conflict în Iugoslavia (1991–1992), conflict în Bosnia și Herțegovina (1992–1996), conflict în Croația (Krajinas) (1992–1995), Georgia (Abhazia), Federația Rusă (Cecenia), Federația Rusă (Ucraina) etc. Majoritatea legilor care se referă la persoanele dispărute în conflicte armate sunt limitate la anumite conflicte. De exemplu, legea din 2004 a Bosniei și Herțegovinei se aplică persoanelor despre care familiile lor „nu au informații și/sau sunt raportate dispărute pe baza unor informații fiabile ca urmare a conflictului armat care a avut loc pe teritoriul fostei RSFY” între 30 aprilie 1991 și 14 februarie 1996. Legea spaniolă din 2007 se referă la persoanele care au dispărut în circumstanțe violente în timpul războiului civil (1936-1939) sau în timpul represiunilor politice ulterioare și al căror loc de aflare rămâne necunoscut. Legea din 2018 a Ucrainei privind persoanele dispărute ca urmare a conflictului armat declanșat de Rusia.

CONCLUZII

Adoptarea legislației naționale este extrem de importantă în abordarea problemei persoanelor dispărute, prevenirea dispariților, stabilirea sorții persoanelor dispărute, protejarea drepturilor acestora, asigurarea gestionării adecvate a informațiilor și sprijinirea familiilor persoanelor dispărute.

Republica Moldova este necesar să se asigure că legile naționale pun în aplicare obligațiile internaționale care vizează prevenirea anonimizării persoanelor și contabilizarea persoanelor dispărute ca urmare a unui conflict armat. Guvernul Republicii Moldova urmează să adopte măsuri privind punerea în aplicare a dreptului internațional umanitar pe timp de pace, astfel încât să se asigure aplicarea imediată a dreptului internațional umanitar în caz de conflict.

REFERINȚE

1. *Baza de date de DIH a CICR*,În: https://ihl-databases.icrc.org/en [Accesat: 08.07.2024]
2. *Legea Republicii Azerbaidjan privind perpetuarea memoriei martirilor și beneficiile familiilor martirilor* (03.09.1993),art.1. În: https://ihl-databases.icrc.org/en/national-practice/law-republic-azerbaijan-perpetuating-memory-martyr-and-benefits-families-0 [Accesat: 08.07.2024]
3. Bosnia și Herțegovina, Legea privind persoanele dispărute, 2004, articolul 9. În: https://www.icmp.int/wp-content/uploads/2014/08/law-on-missing-persons.pdf [Accesat: 08.07.2024]
4. *Manual de aplicare a normelor dreptului internațional umanitar în forțele armate ale Ucrainei adoptat prin Ordinul ministrului apărării al Ucrainei* din 11 septembrie 2004 nr. 400, În: https://ihl-databases.icrc.org/en/national-practice/manual-application-ihl-rules-2004 [Accesat: 08.07.2024]
5. *Legea Ucrainei privind statutul juridic al persoanelor dispărute, În:* https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19/print [Accesat: 08.07.2024]